

Keerukat marsruuti pidi Balti kirjakultuuri tervikpildi poole

Vestlus Liina Lukasega

Foto: Andres Tennus

Liina Lukas on pikaajaline Tartu Ülikooli maailmakirjanduse dotsent, Eesti-uuringute Tippkeskuse juhtkomitee ja nõukogu liige. Ta on viljaka baltisaksa kirjanduse ja Balti kirjakultuuri uurijana pälvinud Keele ja Kirjanduse artiklipreemia lausa kolmel korral: 2008., 2011. ja 2019. aasta kaastööde eest. Viimane neist kandis pealkirja „Eesti ja läti luule sünd saksa laulu vaimust“. Augusti algul tähistab Liina Lukas

50 aasta juubelit, sel puhul usutles teda Vivian Siirman.

Kõigepealt tahaks küsida, kuidas on teist saanud teadlane ja just kirjandusteadlane? Millised (töö)elus tehtud valikud on toonud teid praeguse ametiala juurde?

Mul oli mitu valikut. Pärast põhikooli tahtsin minna Georg Otsa muusikakooli. Muusika oli meie peres olnud mitu põlvkonda olulisel kohal: mu vanaema oli koorijuht, ema laulis hästi, isa oli nooruses erinevaid pille mänginud. Tädi tahtnuks saada džässlauljaks, kui haridustee ja häälpoleks Siberis katkenud. Ma ise lõpetasin pärast 8. klassi lastemuusikakooli ja valmistusin sisseastumiseksamiteks. Viimasel hetkel mõtlesin siiski ümber ja jäin keskkooli. Abituriendina oli mul mitu rauda tules. Nii lavaka kui ka lauluerialad jätsin siiski enesekriitiliselt kõrvale, aga matemaatika, ajakirjandus ja eesti kirjandus võistlesid viimase hetkeni. Olin kirklik lugeja, suur eesti luule fänn. Ka aeg oli niisugune: ühiskondlik kõrgepingeline, emotsioonid olid laes, tuli ajada eesti asja. Nii oli eesti filoloogiline loogiline valik. Sain sisse esimese eksamiga, maksimumpunktidega.

Hiljem sujus kõik iseenesest: diplomile järgnes magistrikraad, seejärel doktorantuur. Ju siis olin õigel ajal õiges kohas. Aga oleksin kujutanud end ette ka matemaatikaõpetaja, ajakirjaniku või muusikuna.

Teie praeguse teadustegevuse valguses võiks ka arvata, et teil on saksa filoloogi haridus. Kuidas te saksa keelega kokku puutusite? Kumb oli enne, kas keele valdamine näitas suunda (balti)saksa kirjanduse uurimiseks või oli enne huvi just selle kirjanduse vastu, nii et tuli keelt õppida? Kas on ka mõni teine võõrkeel ja kirjandus, mille vastu sügavamat huvi tunnete?

Enne oli uurimishuvi. Saksa keel oli vajalik vahend, mis tuli omandada. Olin küll koolis seda õppinud, aga nõukogudeaegne keeleõpe ei olnud väga tõhus, nii oli mu keeleoskus ülikooli astumisel üsna algtasemel.

Sattusin saksakeelse kirjandusega tegelema eesti filoloogina, eesti kirjandusajaloo vaatepunktist. Ülikooli astudes tahtsin tegelikult uurida hoopis arbujaid. Hakkasin tegelema Uku Masinguga, koostasid Ilmamaale Masingu esimeste väljaannete jaoks kommentaariumi, see oli tohutult hariv ja haarav.

Mis puudutab võõrkeeli, siis õieti enne kui minust sai germanofiil, olin hoopis frankofiil. Õppisin ülikooli esimestel aastatel prantsuse keelt, osalesin aktiivselt Prantsuse Teadusliku Instituudi tegevuses. Toona oli Tartus prantslastest keeleõpetajaid ja õpingud olid väga inspireerivad. Need ei olnud ainult keeletunnid. Käisime rühmaga prantsuse keele praktiseerimise eesmärgil Käärikul suusatamas, õppisime neljahäälset keskaegseid koraale ja esinesime nendega südaööl katoliku kirikus, küpsetasime minu köögis *tarte à laignon*'i... Mõtlesin, et keelt nii õpitaksegi. Prantsuse kirjandust tunnen ma saksa kirjanduse järel kõige paremini. Nii et kui kõik ümberringi hakkasid järsku vene keele asemel inglise keelt rääkima, otsustasin mina minna vastuvoolu. Kultuurilise mitmekesisuse huvides.

Ega ma täpselt ei mäletagi, kuidas ja miks otsustasin teise kursuse töö kir-

jutada luulest ajakirjas *Das Inland*, mis ilmus Tartus aastail 1836–1863. Võib-olla on see seotud sellega, et minu vanaema ja tema sõbranna, tädi Lola, lugesid võidu saksakeelseid raamatuid ja vahel oli nende lugemislaua ka mõni, mille tiitellehel või lehepöördel oli kirjas Reval, Dorpat või Riga. Mu vanaema oli eestiaegne kooliõpetaja ning saksa, vene, vähemal määral ka inglise ja prantsuse keele oskus kuulus lihtsalt toonase õpetaja hariduse juurde. Mingeid saksikuid või poolsaksikuid juuri mul pole, või kui on, siis sama palju kui meil kõigil.

Teise kursuse seminaritööks sirvisin läbi kõik 28 *Das Inlandi* köidet. Ja kui peale seda hakkasin võtma saksa kirjanduse kursuseid, küsis toonane Tartu germanistikaprofessor Claus Sommerhage, kust on pärit minu saksa keel (kasutasin vanamoodsaid sõnu). Sain öelda, et ajakirjast *Das Inland*.

Kes seda meie kirjandusloos seisukohalt nii olulist väljaannet on lehitsenud, teab, et seal on juttu nii rahvaluulest kui ka eesti, läti, baltisaksa ja saksa luulest. Ja kõik see moodustab ühe luulediskursuse. Eesti luule asetub toonase saksakeelse luule ja saksa filoloogilise diskussiooni taustale. Me saame aru, mis asja ajasid saksa haridusega mehed ja naised (nüüd juba ka Kreutzwald ja Faehlmann nende hulgas) eesti luulet luues. Minu jaoks sai sellest materjalist kogu vanema eesti kirjanduse uurimise suund ja meetod: kõigepealt tuleb tunda neid luuletusi, nende keelt ja kirjaviisi. Siis vaadata saksakeelset konteksti, milles nad ilmusid, ja argumente, millega neid on sisse juhutatud, põhjendatud ja selgitatud. Seejärel tuleb vaadata Saksamaale, et aru saada, millised eeskujud, esteetilised või mõtteloolised programmid olid parajasti käibel ja kujundasid ka siinseid arusaamu luulest ja siinset saksakeelset luuletamist. Ja siis tuleb vaadata veel seda, kuidas need samad programmid või taotlused teostu-

sid läti keelses kirjanduses. Nii et eesti kirjanduse juurest baltisaksa diskussioonini, sealt edasi saksa mõtteleoni, sealt tagasi baltisaksa positsioonide määratlemiseni ja läti kirjanduseni. See on vanema kirjanduse uurimise marsruut.

Das Inlandiga tegelemisest alates teadsin, et selle uurimisprogrammi teostamiseks on tarvis väga hästi tunda saksa kirjandust. Hakkasin germanistikat juurde õppima. Kõrvalerialana seda teha polnud võimalik, aga võtsin lihtsalt kõiki toona Tartus pakutavaid saksa kirjanduse kursuseid. Olin pea igal aastal stipendiumiga mõnes saksakeelses ülikoolis: Göttingenis, Viinis, Marburgis, mitmel aastal Marbachis Saksa kirjandusarhiivis. See on suurim kirjandusarhiiv Saksamaal, umbes nagu meie kirjandusmuuseum.

Eesti humanitaarteadustes on kurdetud vähese saksa keele oskuse üle, mis suleb uurimiseks suured materjalikogud. Kas on kasvamas peale uusi baltisaksa kirjanduse ja maiskondliku kirjandusloo uurijaid?

Mõni ikka on, aga vähem, kui tarvis oleks. Mul on olnud väga andekaid juhendatavaid: Kairit Kaur, Vahur Aabrams, Liina Sumberg, Helena Nagelmaa jt. Hiljuti kaitses doktoritöö Tiina-Erika Friedenthal. Aga need on siiski üksikud. Ei piisa ju vaid saksa keele oskusest, on vaja palju teadmisi nii Eesti kui ka Saksa, kogu Euroopa kultuuriajaloost. Otsisin mitu aastat magistranti, kes tuleks appi koostama Goethe luule tõlkekogu. See on Eesti Goethe-Seltsil olnud plaanis juba ammu. Tarvis oli abijõudu, sest töö oli aeganõudev ja keeruline: tuli välja otsida kõik ajakirjanduses ja laulikutes ilmunud luuletused, lapata läbi hulganisti kooliõpikuid, tegeleda käsikirjaliste materjalidega arhiivis, transkribeerida luuletused, teha valikud ja langetada otsused (teinekord ka eetilised), panna kirja ilmumisandmed, tuvas-

tada tõlkijad, leida nende kohta materjali, mõelda läbi raamatu kontseptsioon, samuti vormistusjuhend, uurida Goethe tõlkimise lugu, suhelda kirjastusega, tegeleda autoriõiguste küsimusega... Pakkusin seda mitu aastat mõnele magistrandile magistritöö teemaks, aga see huvitab vähe- seid või ei ole neil keeleoskust ega tahtmist töötada arhiivis või raamatukogus. Lõpuks leidsin Susanna Renniku germanistika osakonnast. Usun, et kogu tööprotsess on talle olnud väga hea kogemus.

Samamoodi oli Herderiga – tahan anda välja Berliini riigiraamatukogus asuvas Herderi käsikirjade kogus sisalduvad eesti laulud koos kommentaaride ja saatesõnadega. Ja olin väga õnnelik, kui leidsin Katrin Angeli, kes nõustus sel teemal tegema magistriprojekti ja selleks ka saksa keele ära õppima.

Saksakeelseid raamatuid ja ajakirju on meie kultuuriloolised kogud ja arhiivid täis, aga me ei ole endiselt suutnud neid näha Eesti kultuuriloo osana. Inimesi, kes neid oskaks uurida ja hinnata, jääb üha vähemaks. Kaovad ka kirjanduslooliseks uurimistööks vajalikud pädevused. Sest nende uurimiseks ei piisa üksi kirjandusloolise teadmise, mõne moodsa teooria tundmisest, ei piisa üksi eesti, saksa, baltisaksa kirjanduse, hilisemal perioodil ka vene kirjanduse tundmisest, vaid vaja on teadmisi nii Eesti, Baltimaade kui ka Saksa ajaloo, folkloristika ja kirjakeele ajaloo, on vaja tunda alamsaksa keelt, paleograafiat. Need pädevused ei teki üleöö, vaid pikaajalise harjutamise tulemusel. Praegusaja teemade puhul aitab rohkem intuitsioon ja isiklik kogemus. Ka minul ei ole kõiki neid vajalikke oskusi, aga üks „päästev” oskus mul on – tahe ja suutlikkus teha koostööd, ka interdistsiplinaarset.

2006. aastal märkisite oma mahuka monograafia „Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918” sissejuhatuses, et teid

huvitavad samad küsimused mis Aino Kallastki 1909. aastal, nimelt milline on baltisaksa „müüridetagune kultuur”, mida on eesti omast isoleeritult kirjeldatud. Kontekstid, milles teie ja Kallase küsimused on esitatud, on kahtlemata üsna erinevad, sest Kallase ajal olid need müürid ju füüsilisedki. Kas eestlastele on baltisaksa kultuur ja kirjandus oma-semaks ja tuttavamaks saanud, nii et 90 aasta pärast ei pea küsimust taas kordama?

Pigem arvan, et ikka vastupidi. Aino Kallase ajal oli teadmist sellest kultuurist palju rohkem. Baltisaksa kultuur on ju kõigepealt saksa kultuur, milles Aino Kallas, samuti väga paljud tema kaasaegsed nii Eestis kui ka Soomes end kodus tundsid. Ja füüsiline barjäär ei olnud sugugi nii suur, nagu tagantjärele võib tunduda. Eestlaste ja baltisakslaste haridustee oli paljuski ühine: tihti oldi ju kooli- või ülikoolikaaslased. Kohtuti seltsides, ajalehetoimetustes, teatrites ja seltskondades. Iseasi on psühholoogiline barjäär – see oli muidugi olemas. See viis viimaks selleni, et baltisaksa kultuur „unustati”, lülitati kultuurimälust välja kui takistav, ebamugav tegur. Toona oli see mõistetav, aga tänapäeval, loodan, ei takista see psühholoogiline *ressentiment* meid enam käsitlemast baltisaksa kultuuri eesti identiteedi ühe komponendina. See ei ole harjumuspärane arusaam, olen märganud ka õlakehitust või ebamugavustunnet. Loen bakalaureusetudengitele kursust „Baltisaksa kirjandus eesti kultuuriloo taustal” ja tudengid tunnistavad vahel, et tulid kursusele suure eelarvamusega, aga olid pärast selle läbimist üllatunud, kui palju seal on huvitavat ja kui vähe nad kõigest sellest (oma ajaloost) teavad.

Olen veendunud, et eesti ja läti kirjanduse ajaloo uurimisel ei piisa keelest kui lähtepunktist: tuleb vaadata selle maa vaimuelu tervikuna, luua tervikpilt siinse regiooni mis tahes keeltes kirja pandud

kirjandusest. See on olnud ka varem selge vanema kirjanduse uurijatele, nagu August Annist või Otto Alexander Webermann, kuid uurimusi on ikka veel vähe, see võtab aega.

Baltisaksa kirjanduses olete uurinud mitmekesiseid teemasid kohapärimusest ja muistse vabadusvõitluse kujutamisest ja *queer*'i-lugudeni. Kuidas olete nende teemadeni jõudnud? Kas teemade valikul on peamine isiklik huvi või mängib rolli ka n-ö ühiskondlik tellimus?

Lõin endale esialgu sellest kirjandusest võrdlemisi korraliku üldpildi: lugesin palju, kaardistasin, mõõtsin, klassifitseerisin ja tüpologiseerisin. Ja selle käigus avastasin põnevaid teemasid, mille olemasolust mul enne aimugi polnud. Seejärel olen võtnud need teemad kordamööda ette. Väga palju on läbi uurimata, mõtestamata, kirjutamata. Huvitanud on mind eelkõige need aspektid, mis ütlevad midagi ka eesti või saksa kirjanduse kohta üldisemalt või tunduvad aktuaalsed. Aga kui on tulnud tühimus, olen võtnud käsile midagi muud, olgu siis eesti või saksa kirjandusest. Praegu on päevakorral Goethe ja see on terve maailm! Seal on nii palju avastada – mitte ühe luuletaja loomingulist rada, vaid selle kaudu kogu Euroopa kultuuri ja seda mitte ainult sel võrdlemisi pikal perioodil, mil Goethe kirjutas. Goethe on üks eesti kultuuri enim mõjutanud kirjanikke, selle mõju ulatust ei ole aga seni teadvustatud.

Millest oleneb teie kui teadlase jaoks teema aktuaalsus: on see seotud sooviga n-ö tõde jalule seada, sest avalikus diskussioonis avalduvad teadmised on lähemal vaatlusel lünklikud, stereotüüpsed või suisa valed – või annab tänapäev inspiratsiooni ja valgustab välja teemasid, millele muidu ehk tähelepanu ei jaguks?

Eks nii ja naa. Humanitaarteadus on tõlgendusteadus ja varasemaid tekste loe-

takse üle tänapäevasest probleemi teadvustamisest lähtuvalt. Ja tänapäevastest väärtushinnangutest lähtuvalt antakse neile ka hinnanguid. Teistmoodi me ei oska ega saagi, ehkki sellega võib ka liiale minna. Liialdusteni viib enamasti puudulik ajalootaju. Kui me tänapäevase pilguga, uute teooriate ja väärtushinnangute valguses loeme vanu tekste, ei tohi me neid välja rebida oma ajastu kontekstist ega diskussioonist, milles nad osalesid. Siis on tõlgendus ideologiseeritud. Samal ajal ei usu ma täiesti objektiivse uurijapositioni võimalikkusse. (Kirjandus)ajalugu ei ole isegi (kirjandus)ajaloolase jaoks lihtsalt (kirjandus)ajalugu. Ka ajaloolane jutustab ja tema käed on juba ette seotud: esiteks narratiivsete vahenditega, teiseks ajaloo-teaduse tänapäevase diskursiga (sellega, kuidas kindlal ajahetkel ajaloost mõeldakse ja kirjutatakse) ja kolmandaks (ja seda ei tule häbeneda!) ajaloolase individuaalse, perekondliku, kultuurilise, rahvusliku mäluga, millest lähtuvalt ta ajalugu tõlgendab.

Balti kirjakuultuuri uurides ei ole tarvis teha nägu, nagu oleks tegu eeskujuliku multikultuursuse, transkultuursuse või hübriidsuse näitega – tal oli selgelt koloniaalne iseloom. Kuid ajalugu on palju mitmekesisem, et leppida selle hinnanguga.

Olete andnud loenguid välisülikoolides: Viinis, Göttingenis, Helsingis, Riias. Kuidas on neis paikades ja mujal välismaal teie teadustööd vastu võetud ja kas mõttekaaslaste leidmine on olnud lihtne?

Kõik need lähetused on teoks saanud uurimisprojektide raames, järelkult on minu tegemiste vastu huvi tuntud, mind on sinna kutsutud. Ja seejärel olen kutsunud vastu. Olen tahtnud tuua rahvusvahelised diskussioonid oma koduõuele. Balti kirjakuultuuri sümposionid, mida olen

korraldanud alates 2001. aastast, on just see vahend. Tohutult inspireeriv ja hariv on minu jaoks olnud töö „Balti kirjakuultuuri ajaloo” kallal, mis kestab juba 15 aastat. Esimene köide on praegu küljendamisel ja loodetavasti ilmub veel enne sügist. See on uutmoodi kultuurilugu, mis taotleb siinmail kasutatud eri keeltes (saksa, eesti, läti, ladina, vene) tekstide koos vaatlemist. Sellist asja ei saa teha üksinda ega ühe eriala raames. See on 40 autori pikaajalise koostöö vili, ja paras väljakutse igal sammul.

Olen ka rahvusvahelise võrdleva kirjandusteaduse assotsiatsiooni (ICLA) liige – see on tohutute mõõtmetega võrgustik oma konverentside, tööruhmade ja avaldamiskohtadega. Ja Eesti Goethe-Seltsi presidendina osalen rahvusvahelises Goethe-uurijate kogukonnas. Olen palju käinud Weimaris, kus on Goethe ja Schilleri arhiiv ja kuulus Anna Amalia raamatukogu, mida ma väga armastan. See on üks parimaid XVIII sajandi raamatukogusid. Võtan osa üle aasta toimuvatest rahvusvahelistest Goethe-konverentsidest, mis toovad Weimaris kokku nimekaid XVIII sajandi kirjanduse uurijaid kogu maailmast.

Göttingen on minu teine koduülikool, seal olen olnud kõige rohkem, sinna kipun ikka tagasi, kas või raamatukokku. Vahe-tult enne koroonakarantiini olin seal kuu aega uurimas ja õpetamas sealse võrdleva kirjandusteaduse kursuse raames. Kevadel õpetasin Prantsusmaal Bordeaux’ Montaigne’i ülikoolis hoopis XIX ja XX sajandi vahetuse Euroopa kirjandust, rõhuasetusega väiksematel kirjandustel, sh eesti kirjandusel, millest olid programmis Tuglase „Maailma lõpus” ja Jaan Oksa „Küla”. Prantsuse tudengitele meeldisid need tekstid, eriti Oks. Mõni aasta tagasi õpetasin Viinis külalisprofessorina kolme kursust: baltisaksa kirjanduse kursus pak-kus huvi sealsetele komparativistidele ja germanistidele; eesti kirjanduse kursusele

tulid vaid skandinavistid, ja neid oli vähe. Aga kursusele pealkirjaga „Viini modernism ja selle peegeldusi Skandinaavia ja Baltimaade kirjandustes” tuli suur rühm germaniste. Käsitlesin Hofmannstahli, Schnitzleri ja Altenbergi kõrval ka Hermann Bangi, Hjalmar Söderbergi, Aino Kallase, Eduard von Keyserlingi, Friedebert Tuglase, Jaan Oksa ja A. H. Tammsaare tekste. Mind üllatas, kuivõrd sealsed tudengid siinsete tekstide ja teemade vastu huvi tundsid. Tuleb ainult leida õige lähtepunkt. Sama käib ka teadustöö kohta.

Keele ja Kirjanduse 2019. aasta artiklipreemia saanud uurimuses käsitlete Eesti ja Läti luule sündi, kusjuures huvitavad on kummagi luulekultuuri eri arenguteed. Eesti ja Läti ajalugu ja kultuur on mõneti väga sarnased, ent vahel jääb mulje, et eestlased teavad Lätist ikkagi üsna vähe. Kas Eestis peaks rohkem tegelema Läti uuringutega?

Jah, kindlasti. Meie kultuurid on ajalooliselt nii tihedalt seotud, nad on juuripidi kinni sellesamas baltisaksa kultuuris. Ka juba nimetatud „Balti kirjakuultuuri ajalugu” kaasab Läti alal toimunu, sest vaid praeguse Eesti ala kirjandust käsitledes jääksid tähelepanuta olulised tekstid ja sündmused, mis siinse, sh Eesti kirjakuultuuri arengut mõjutasid. Tegu on ühtse ajaloolise kirjaruumiga, mille tähtsamad keskused paiknesid Riias, Tartus, Tallinas ja Miiitavis. Toonane tekstide ringlus ei tundnud tänaseid riigi- ega keelepiire. Balti kirjakuultuuri tervikpildi loomine on nõudnud tihedat suhtlust ja infovahetust Läti teadlastega, ületamaks keelebarjääri ning tasandamaks või täitmaks uurimisteemade, rõhuasetuste ning käsitlemisviiside erinevusest tulenevaid lünki. Eesti ja Läti materjali kõrvutamine on need uurimislüngad selgemini nähtavale toonud. On hea meel märkida, et Eesti ja Läti humanitaarteadlaste koostöö on viimasel

kümnendil tihenendud ning oma osa selles on ka „Balti kirjakuultuuri ajaloo” pikaajalisel koostamisprotsessil. Aga koostöö Lätiga on elavnenud ka XX sajandi teise poole ja tänapäevase kirjanduse uurimisel, kus siduv baltisaksa vahenduslüli puudub.

Mainite rõhuasetuste ja käsitlemisviiside erinevust. Mida on Balti kirjakuultuuri tervikpildi juures tulnud (rohkem või vähem) omavahel selgeks vaielda?

Kuna koostööd on tehtud vähe ja ka uurijaid on vähe, on tegeletud lihtsalt erinevate teemadega. Näiteks on lätlastel praegu käsil rahvavalgustuse ja hernhuutluse uurimine. Meil on nende teemadega tegeldud nõukogude ajal, aga uue uurimiseisu valguses ei ole neid tekste tõlgendatud. Praegu nende teemade juurde asudes tuleks vaadata, mida lätlased on teinud. On omamoodi veider postkoloniaalne nähtus, et Eesti-Läti teaduskoostöö edeneb siis paremini, kui leidub sakslastest „vahendajaid”, kes mõlemad pooled kokku viiksid. Väiksele kultuurile oleks justkui vaja maailma tõlgendamiseks suure kultuuri prille, ta ei usalda iseenda kultuuri-ajaloolist kogemust ega tõlgendusvõimet.

Vanema kirjandusloo uurimise võimalused on oluliselt avardunud tänu materjalide digiteerimisele nii meil kui ka mujal. Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikorpused EEVA¹, mille üks algatajaid te olete, alustas 2002. aastal. Milliseid nihkeid, avastusi, uusi vaatenurki on teaduslikus plaanis selline paranenud ligipääs allikatele kaasa toonud?

Digiteerimine on teinud koostöö võimalikuks. Olen saanud EEVA-le tagasisidet kõige rohkem just Lätist ja Saksamaalt. Sattusin kord ühe näituse avamisele Läti rahvusraamatukogus ja kuulsin seal kuraatori avakõnest, et ilma Tartu Ülikoo-

¹ vt www.utlib.ee/eeva

lis tehtava EEVA-ta poleks ta suutnud seda näitust teha. Vaat need on helged hetked, kui juhuslikult märkad, et su töö on kellegi jaoks olnud vajalik!

EEVA idee sai alguse seoses eesti vanema kirjanduse õpetamisega Tartu Ülikoolis. Tahtsin neid vanemaid tekste üliõpilastele näidata, aga ei saanud ju 60–80 inimesega rünnata kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu. Nüüdseks on EEVA ise digitaalne raamatukogu, mis teeb kättesaadavaks Baltimaadest pärit kultuuritekste, annab nende ja autorite kohta infot ja seob nad omavahel digitaalses keskkonnas.

Minu jaoks annab digiteerimine võimaluse saada kiiresti töölauale vajalikud tekstid, mille otsimiseks oleks muidu kulunud väga palju aega. Lihtsam on ka statistiliste andmete saamine. Digitaalsesse meetoditesse kirjandusuurimises ma väga ei usu. Teksti lugemine jääb siiski üheks peamiseks kirjanduse uurimise meetodiks.

Viimasel ajal olete tegelenud Johann Gottfried Herderiga. Miks Herder teid huvitab? Kas tal on midagi olulist öelda XXI sajandi inimkonnale? Kas Herder vajaks Baltimaade kultuuri ja ajaloo kontekstis suuremat tähelepanu?

Eelmise aasta lõpus lõppes mul neli aastat kestnud uurimisprojekt (Tartu, Potsdami, Bordeaux' ja Läti ülikoolide koostöös) XVIII sajandi teemal – „Valgustusajastu teabekanalid”, mis hõlmas nii teadus- kui ka õppetööd, ja Herder oli seal üks olulistest autoritest. 2015. aastal korraldasime koos Eva Piirimäega Tartus konverentsi Herderist ning andsime välja kogumiku „Herder on Sympathy and Empathy”. Raamat ilmus äsja mainekas Brill kirjasutes.

Muidugi vajaks Herder suuremat tähelepanu. Ta on üks neid autoreid, keda mitmed humanitaarsed distsipliinid peavad oma rajajaks, aga keda õieti ei loetagi.

Herderi esimene tõlge eesti keelde ilmus alles eelmisel aastal! Isegi selle kohta, mis puudutab Baltimaade rahvalaulu, on seni ilmunud vaid üks uurimus – see on saksa-keelne ja pärit 1953. aastast. Eestis seda eriti ei tunta.

Mina jõudsin Herderini eesti kirjanduse kaudu. Herderi poetika ja esteetika alased vaated olid omas ajas uuenduslikud ja jõudsid koos tema endaga ka Baltimaadele. Millisesse pinda need seemned langesid, kuivõrd suunasid eesti kirjanduse (ja teiste Baltimaade kirjanduste) edasist teed? Süveneda Herderisse tähendab süveneda Euroopa XVIII sajandi vaimulukku. Herder on kirjutanud väga palju ja erinevatel teemadel. Tal on XVIII sajandi mõtlejale omaselt entsüklopeediline haare, seal on iga eriala jaoks midagi. See on ajastu, mis mind on köitnud, sest see on eluterve, optimistlik ja samal ajal kirglik. Siis arvati, et seda maailma – ja inimese elu mõtet – on võimalik ikkagi kuidagi hoomata.

Peale selle on Herderit huvitav lugeda – tema stiil on kaasahaarav, emotsionaalne. XXI sajandi vaateveerult on hea teada, et inimesed on juba sajandeid tagasi mõelnud samade asjade peale. Inimese loomus ei ole muutunud. XXI sajandi inimene ei ole tihti sellega kursis, et enne teda on ka samad asjad inimkonda huvitanud. XXI sajandi probleemiks on ajaloota haridus.

Mainitud Herderi tõlgete ilmunise puhul kirjutasite Sirbi veergudel, et raske on seletada, miks nõnda olulise mõtleja loomingu eestindamine on nii kaua aega võtnud.² Kas te ei ole tundnud endas soovi tõlkida mõni eesti aja- ja kultuuriloo mõttes kõnekas saksakeelne tekst?

Jah, muidugi. Aga kõike ei jõua. Teadustöö ja õpetamine võtavad kogu aja.

² L. Lukas, Liivimaa Lutheri mõtteid inimesest ja tema elukeskkonnast. – Sirp 21. II 2020.

Vahel olen võtnud mõne toimetamistöö: nt toimetasin Mati Sirkli tõlgitud Kleisti värssdraamasid, mis pakkus suurt naudingut. Nüüd anname välja Goethe luuletused eesti keeles, selle jaoks olen ka toimetanud luuletõlkeid ja on väga suur tahtmine ka ise tõlkida. Paraku, muud tööd ootavad järjekorras ja kogu aeg oled kellelegi midagi võlgu, mõne artikli, seisukohavõtu, retsensiooni...

Kas jälgite ka seda, mis tänapäeva eesti ja saksa kirjanduselus toimub?

Ikka jälgin, jõudu mööda. Õpetan ju ka ülikoolis kursuseid, kus on juttu uuemast kirjandusest. Hiljuti kirjutasin arvustuse Klaus Modicki romaanile „Keyserlingi saladus”.³ Muidugi, tahaks rohkem lugeda ja arvustada kaasaegset kirjandust, aga... See „aga” sisaldus juba vastuses eelmisele küsimusele. Õnneks on tudengid, kelle pärast tuleb hoida kätt pulsil ka praegusel elul ja loomingul.

Geeniteadlane Anton Terasmaa on kommenteerinud oma auruvedurite remontimise hobi nii, et mingi muu projekt peab inimesel töö kõrval olema, muidu läheb ta lihtsalt hulluks.⁴ Ühest kunagisest leheloost jäi silma üks teie huviala – iluuisutamine! Kas sportlikud tegevused on teile just niisugune selge meelega hoidmise vahend? Millised ettevõtmised teid teadustöö kõrval paeluvad?

Kooli ajal tegelesin kõikvõimalike asjadega: käisin muusikakoolis, tuuritasin tüdrukutebändiga (laulsin kvartetis teist alti), tegin rahvatantsu, käisin kõikvõimalikel olümpiaadidel ja etlemiskonkurssidel. Spordiga ma eriti ei tegelenud, aga vahel

saadeti mind suusavõistlustele... Võhma mul on. Olin suur iluuisufänn (ainus sport, mida jälgisin) ja õppisin ise koduõuel ära nii tagurpidisõidu kui ka mõne lihtsama elemendi. Tartu Lõunakeskuse liuväljale läksin tütar Linda jälgedes. Tema tegeles kümme aastat iluuisutamise kui võistlusspordiga ja vanemate rolliks on sel juhul olla toetusrühm ja taustajõud. Mina hakkasin siis ka trennis käima. Käisin mitu aastat, õppisin ära kõik ühekordsed hüpped. See ala nõuab erilist keskendumist, sest elemendid õnnestuvad, kui selle kasuks töötab mitu asja: tehnika, tasakaal, kiirus, julgus, rütmitaju jne. Siis on kõik muud pinged maandatud, kogu keha ja vaim tegelevad sellega, et element välja tuleks. Kui Linda uisutamise lõpetas, kadus ka minul motivatsioon ja trenni pole enam jõudnud. Aga jääle lähen vahel ikka suurima heameelega. Nüüd, kui lapsed on suured, oleme hakanud abikaasaga koos end rohkem liigutama, kas siis rattaga sõites, joostes, suusatades või aerutades. Rahvatantsu teeme ka. Üks mu viimaste aastate hobisid on flamenkotants! Mõnikord, perekondlikel tähtpäevadel, olen jälle sülle võtnud akordioni. Hing ihkab laulda, mis sa teed. Olen püüdnud liituda mõne kooriga, aga aega ei ole nii regulaarseteks hobideks. Küllap jõuan pensionieaks koolipõlve hobidele jälle ringi peale teha.

Hobid ei ole üksnes iseenda jaoks, vaid ka oluline kasvatuslik vahend. Perekondlikud traditsioonid on minu jaoks olulised. Tähtpäevade puhul ei pea ostma kalleid kingitusi, vaid tegema midagi loomingu- list – ja tegema seda hästi. Kuna nii meie pere kui ka mu õe lapsed mängivad pilli, siis kodukontserdid juhtuvad päris tihti ja pakuvad alati üllatusi. Ega täiskasvanudki tohi alla jääda!

VIVIAN SIIRMAN

³ L. Lukas, Keyserlingi saladus. – Sirp 15. V 2020.

⁴ Närviteadlase Anton Terasmaa hobi on vanade auruvedurite remontimine. – Pealtnägija 6. V 2020. ETV.